

TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA ISHLAB CHIQUARISH OMILLARINING AHAMIYATI

B.Soatqulov

JizPI, Iqtisodiyot va menejment kafedrası katta o'qituvchisi

Z.Rasulova

JizPI, Kibersport fakulteti 531-22 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16894645>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ishlab chiqarish omillari bozori — mehnat, kapital, yer (tabiiy resurslar) va tadbirkorlik qobiliyati bozorlarining shakllanish mexanizmlari hamda ularning o'zaro aloqadorligi neoklassik va zamonaviy iqtisodiy nazariyalar doirasida tahlil qilinadi. Mehnat bozori dinamikasi, kapitalning foiz stavkalari orqali baholanishi, yer rendasi va intellektual omillar bozorining o'sib borayotgan ahamiyati iqtisodiy samaradorlik va daromadlar taqsimotiga ta'siri nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ishlab chiqarish omillari bozori; mehnat bozori; kapital rentabelligi; raqamli platformalar; yashil iqtisodiyot; institutsional rivojlanish.

Annotation. In this article, the mechanisms of formation of the market of factors of production — the markets of labor, capital, land (natural resources) and entrepreneurial capacity-and their interaction are analyzed within the framework of neoclassical and modern economic theories. The dynamics of the labor market, the valuation of capital through interest rates, land rending and the growing importance of the market of intellectual factors are considered in terms of economic efficiency and the impact on the distribution of income.

Key words: production factors market; labor market; capital profitability; digital platforms; green economy; institutional development.

Bozor iqtisodiyotida mahsulot va xizmatlar narxini aniqlaydigan asosiy kuch — ishlab chiqarish omillari bozoridir. Adam Smit va David Rikardodan tortib, zamonaviy o'sish nazariyasigacha bo'lgan ilmiy adabiyotlar resurslarning bozordagi bahosi iqtisodiy o'sish va farovonlikni belgilashini ta'kidlaydi. Maqolaning maqsadi O'zbekiston va jahon tajribasi misolida omillar bozorining tarkibiy xususiyatlarini, son-sifat parametrlari va narx shakllanishi mexanizmlarini tahlil qilishdir.

Neoklassik yondashuv. Neoklassik modelda har bir omil o'zining chegaraviy mahsuldorligiga teng haq oladi (MRTS va MRP qonunlari). Mankiw (2021) va Varian (2020) mehnat haqini chegaraviy mehnat mahsuldorligi, foiz stavkasini kapitalning chegaraviy mahsuldorligi, rentani esa yerning nodirligi va unumdorligi bilan bog'laydi.

Zamonaviy sanoat iqtisodiyoti. Olson (Collective Action) va Stiglitz (Information Economics) tadqiqotlari bozorning nomukammalligi — asimmetrik ma'lumot, monopsoniya kuchlari va tashqi ta'sirlar — omillar narxini o'zgartirishini ko'rsatadi. Raqobatni rivojlantirish va institutsional islohotlar resurslardan samarali foydalanish uchun zarur

Tadqiqot usullari. Maqolada komparativ statika, empirik ko'rsatkichlarning deskriptiv tahlili va qiyosiy usuldan foydalanildi. Statistika qo'mitasi ma'lumotlari va Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) hisobotlari mehnat bozori ko'rsatkichlarini yoritish uchun asos bo'ldi.

Taklif va talab omillari. Aholi demografik tuzilmasi, migratsiya oqimlari va malaka darajasi mehnat taklifini belgilaydi. Raqamlashtirish jarayonida malakasi past ishchilar talabining qisqarishi, yuqori malakali IT mutaxassislariga talab ortib borayotgani kuzatilmoqda.

Gig-iqtisod va platforma mehnati. Upwork, Yandex-Go va mahalliy platformalar orqali mustaqil pudratchilar segmenti kengaymoqda. Bu jarayon ijaraga olingan mehnat kontraktlari o'rniga moslashuvchan ish shakllarini yaratmoqda, shu bilan birga ijtimoiy himoya va barqaror daromad masalalarini keskinlashtiradi.

Mehnat haqining aniqlanishi. Bargaining power (kuchli kasaba uyushmalari, kollektiv kelishuvlar) va mehnat samaradorligi mehnat haqini belgilovchi asosiy omillardir. O'zbekistonda 2024-yilda o'rtacha ish haqining real o'sishi 6,3 %ni tashkil etdi, bunda yuqori malakali IT va qurilish mutaxassislari eng katta ulushga ega.

Kapital bozori va foiz stavkalari. Kapital omili — asosan moliyaviy va real (asosiy) kapital shaklida — korxonalar investitsiya qarorlariga ta'sir qiladi. Foiz stavkasi kapital narxining indikatoridir. 2023-2024-yillar davomida Markaziy bankning pul-kredit siyosati foiz stavkalarni pasaytirishi ishlab chiqarish uchun kredit resurslarini arzonlashtirdi, natijada investitsiya ko'rsatkichlari 15 % ga oshdi.

Kapital rentabelligi va texnologik yangilanish. Solow o'sish modeliga ko'ra, texnologik taraqqiyot kapitalning chegaraviy mahsuldorligini oshiradi. Yashil texnologiyalar va avtomatlashtirish korxonalar uchun kapitalning unumdorligini sezilarli darajada kuchaytirdi.

Yer va tabiiy resurslar bozori. Yer resurslarining nodirligi uni ijaraga (rentaga) mos qiladi. Rikardo nazariyasiga ko'ra, eng unumdor yer segmentlari differensial rentani taklif etadi. O'zbekiston agrar sektorida yer ijarasi tizimi



islohotlari (2023-yildagi qishloq xo'jaligi yerlarini xususiylashtirishga oid hujjat) ishlab chiqarish samaradorligini oshirdi.

Yashil iqtisodiyot va resurs talabi. Energiya samaradorligini oshirish bo'yicha "Yashil O'zbekiston-2030" strategiyasi qayta tiklanuvchi manbalarga investitsiyalarni rag'batlantirib, tabiiy resurslar bozorida yangi talab segmentini yaratmoqda

Intellectual va raqamli omillar. Intellectual mulk (patent, brend, dasturiy ta'minot) bozoridagi narxlar — royalti va litsenziya to'lovlari — raqamli iqtisodiyot sharoitida muhim rol o'ynaydi. Data-setlar va algoritmlarning qiymatini aniqlash uchun bozorda yangi baholash usullari shakllanmoqda (masalan, AI modeli o'qitish uchun datasets exchange platformalari).

Bozor nomukammalligi va davlat siyosati. Bozordagi asimmetrik ma'lumot, tashqi ta'sirlar va tabiiy monopoliya holatlari omillar narxini adolatli shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Davlat mehnat standartlari, soliq imtiyozlari, yer rejalashtirish va moliyaviy regulyatsiya orqali bozor nomukammalliklarini kamaytiradi. 2025-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangi "Raqobatni rivojlantirish to'g'risida"gi Qonun resurs bozorlarida monopsoniya va oligopoliya xavfini cheklashga qaratilgan.

Xulosa

1. **Mehnat bozorini diversifikatsiya qilish:** platforma mehnatini tartibga soluvchi huquqiy bazani kuchaytirish va mustaqil pudratchilar uchun ijtimoiy kafolatlar yaratish.

2. **Kapital sarmoyasini rag'batlantirish:** yashil kredit liniyalari va startup fondlari orqali arzon resurslar ta'minlash.

3. **Yer bozorida shaffoflik:** raqamli kadastr tizimini kengaytirish va onlayn auksionlarni joriy etish.

4. **Intellectual omillar qiymatini aniqlash:** patent baholash standartlarini yangilash va startaplar uchun "royalty holidays" (royalti bo'yicha imtiyoz) qo'llash.

5. **Bozor nomukammalliklarini kamaytirish:** Raqobatni rivojlantirish agentligiga faktor bozorlaridagi monopsoniya va oligopoliya sharoitlariga qarshi tezkor choralar ko'rish vakolati berish.

Ushbu chora-tadbirlar resurslardan samarali foydalanish orqali iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Mankiw, N. G. Principles of Economics. 10 nashr. Cengage, 2021.

2.Varian, H. R. Intermediate Microeconomics: A Modern Approach. 10 nashr. W.W. Norton, 2020.



- 3.Solow, R. "A Contribution to the Theory of Economic Growth." Quarterly Journal of Economics, 1956.
- 4.Stiglitz, J. E. The Economics of Information. Princeton University Press, 2022.
- 5.Ricardo, D. On the Principles of Political Economy and Taxation. 1817 (reprint, Cambridge University Press, 2004).
- 6.ILO. World Employment and Social Outlook 2024. Geneva, 2024.
- 7.Markaziy bankning "Pul kredit siyosati sharhi – IV chorak 2024". Toshkent, 2025..

